تۇردە ساياھەت قىلىش، مال سېتىش مەخسۇس تۇرى قىلىپ ئېچىش بېكىتىلدى. ۋىلايەتلىك ساياھەتچىلىك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى خوتەن گىلىمىنىڭ تونۇلۇش دەرىجىسىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈش، سېتىش يوللىرىنى كېڭەيتىشتە مۇھىم رول ئوينايدۇ.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان پايدىلىق پۇرسەت ۋە ئامىللارنىڭ ئۇنۇمىرسال رولى، ئومۇميۈزلۈك هاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش سەپىرىدە خوتەن گىلىمىنىڭ مەسئۇلات سۈپىتى ۋە مىقدارىنىڭ زور دەرىجىدە ئۆسۈشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. «ئۇچ گۆھەر»نىڭ بىرى بولغان خوتەن گىلەمچىلىكى هەقىقىي تۇردە ۋىلايەتىمىزدىكى كۇچلۇك كەسىپكە، چوڭ كەسىپكە، تۇغرۇك كەسىپكە ئايلانغۇسى.

خوتەن گىلىمىنىڭ تۇرلىرى

بۇ يەردە ئالدى بىلەن «گىلەم» دېگەن سۆزگە ئېنىقلىما بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا «گىلەم» دېگەن سۆز «توقۇلما سېلىنجا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. خەلقىمىز تەرىپىدىن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ۋە ئىشلىتىلىدىغان توقۇلما سېلىنجىلار ماتېرىيال پەرقىگە قاراپ ئۇچ خىلغا بۆلۈنىدۇ ۋە خاس نامىلار بىلەن ئاتاپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

جاۋا گىلەم: بۇ، پۈتۈنلەي يۇڭ يىپنى ئۇرۇش - ئارقاق قىلىپ توقۇلىدىغان گىلەم بولۇپ، سىدام، رەڭدار، رەڭدار يوللۇق ۋە گۈللۈك قاتارلىق هەر خىل نۇسخىلاردا توقۇلىدۇ. ئەمما، بىرەك تىۋىت چىقىرىلمايدۇ. خەلق تىلىدا «جاۋا گىلەم» دېگەن خاس نام بىلەن ئاتاپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

بۆز گىلەم: بۇ، پۈتۈنلەي بۆز يىپنى ئۇرۇش - ئارقاق قىلىپ توقۇلىدىغان گىلەم بولۇپ، نۇسخىلىرى جاۋا گىلەمگە قارىغاندا كۆپ، گۈل - نەقىشلىرى كۆركەم بولسىمۇ، لېكىن ئوخشاشلا تىۋىت چىقىرىلمايدۇ. خەلق تىلىدا «بۆز گىلەم» دېگەن خاس نام بىلەن ئاتاپ پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

زىلچا گىلەم: بۇ، چەم يۈزى بۆز ئۇرۇش - ئارقاقتىن توقۇلىدىغان، توقۇش داۋامىدا ئوڭ يۈزىگە يۇڭ يىپتىن ياكى يىپەك يىپتىن تىۋىت چىقىرىلىدىغان گىلەم بولۇپ، ئۇنىڭ نەقىش نۇسخا تۇرلىرى، رەڭ خىللىرى ئالدىنقى ئىككى خىل گىلەمدىن خېلىلا

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كۆپ، جۇلاسى زىيادە، شۇنداقلا چىداملىق كېلىدۇ. ئۇ، گىلەملەرنىڭ سەر خىلى بولۇپ، «زىلچا گىلەم» دېگەن خاس نام بىلەن ئاتىلىدۇ. «زىلچا» — «زىل سېلىنجا» دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، «سۇپەتلىك، نەپىس سېلىنجا»، «تۇتىتلىق گىلەم» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

گىلەملەر ئوڭ يۇزىدە تۇتت بولۇش - بولماسلىقتىن ئىبارەت نەقىش ھاسىل قىلغۇچى ۋاستە پەرقىگە قاراپ، سۇر گىلەم ۋە تۇتىتلىق گىلەم دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. سۇر گىلەملەرنىڭ گۈل نەقىشلىرى ئۆرۈش - ئارقاق يېپلاردىن بۇاستە ھاسىل قىلىنىدۇ. زىلچا گىلەملەرنىڭ گۈل - نەقىشلىرى بولسا، ئۆرۈش - ئارقاقتىن بۇاستە ھاسىل قىلىنماستىن، ئۆرۈش يېپلارغا يۇڭ يېپىنى «&» شەكلىدە يۆگەپ تۇتت چىقىرىش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنىدۇ. بۇ ئالاھىدىلىكىنى ھېسابقا ئالغاندا «زىلچا گىلەم» دېگەن سۆز «تۇتىتلىق نەپىس گىلەم» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

يېقىنقى بىر قانچە ئون يىلدىن بۇيان، سۇر گىلەملەرنىڭ مەھسۇلات مىقدارى ۋە ئىستېمال مىقدارىنىڭ زور دەرىجىدە ئازىيىشى، زىلچا گىلەملەرنىڭ پۈتۈن خەلق تۇرمۇش ئىستېمالىدا چاپسان ئومۇملىشىشى ئارقىسىدا، كۆپلىگەن كىشىلەر گىلەمنىڭ جاۋا گىلەم، بۆز گىلەم دېگەن تۈرلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلمەيدىغان ھالەتكە يەتتى. «گىلەم» دېگەن سۆزنى «زىلچا گىلەم» دېگەن خاس مەنىدە چۈشىنىدىغان بولدى. نەتىجىدە «گىلەم» دېگەن تۈر ئۇقۇم كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا «زىلچا گىلەم» دېگەن مەنىنى ئاڭلىتىدىغان خاس ئۇقۇمغا ئايلىنىپ، «گىلەم» نىڭ ھەم تۈر ئۇقۇم، ھەم خاس ئۇقۇم بولۇش ھالىتىنى شەكىللەندۈردى ھەم شۇنداق قوللىنىلىدىغان بولدى. ئارخېئولوگىيە، ئېتنوگرافىيە، ئېتمولوگىيىگە ئائىت مەخسۇس ئەسەر - ماقالىلەردە يۇقىرىقى سۆزلەرنى دەل جايىدا قوللىنىش ئىنتايىن مۇھىم ئەلۋەتتە. بۇ ماقالىدە ئۇقۇم خاتالىقى يۈز بەرمەسلىك شەرتى ئاستىدا، «گىلەم» ئىبارىسىنى «زىلچا گىلەم» مەنىسىدا قوللىنىمىز.

1. زىلچا گىلەمنىڭ تۈرلىرى

زىلچا گىلەم ماتېرىيال پەرقىگە قاراپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

يىپەك گىلەم: يىپەك گىلەم خام ئەشيا پەرقىگە قاراپ بۆز ئۇرۇش - ئارقاق، يىپەك تېۋىتلىق گىلەم ۋە ساپ يىپەك گىلەمدىن ئىبارەت ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. گۈل - نەقش نۇسخىلىرى جەھەتتە يىپەك گىلەمنى، زىلچا گىلەمنىڭ خالىغان نۇسخىسىدا توقۇش مۇمكىن. بىراق باھاسى بەك يۇقىرى (ھەر كۋادرات مېتىرى ئۇچ مىڭ يۈەن ئەتراپىدا) بولغاچقا، ئانچە كۆپ توقۇلمايدۇ.

يۈڭ زىلچا گىلەم: ئۇرۇش - ئارقىقى بۆز يىپتىن، تېۋىتى يۈڭ يىپتىن توقۇلىدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋالدا «زىلچا گىلەم» ياكى «گىلەم» دەپلا ئاتىلىدۇ.

شەكىل پەرقىگە قاراپ، چاسا (تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىللىك) گىلەم، ئۇزۇن (پاراللېل تۆت تەرەپلىك شەكىللىك) گىلەم، تۇخۇمسىمان (ئېللىپىس شەكىللىك) گىلەم، غەيرىي نورمال (مەسىلەن، ناپانچا شەكىللىك گىلەم، تۆشۈكلۈك) گىلەم، تۆشۈكلۈك چەمبىرەك گىلەم قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ھازىر توقۇلۇۋاتقان گىلەملەرنىڭ چوڭ - كىچىكلىك ئۆلچىمىلا 200 خىلدىن ئاشىدۇ.

زىچلىق دەرىجىسىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ، 360 قاتارلىق گىلەم، 450 قاتارلىق گىلەم، 540 قاتارلىق گىلەم، 720 قاتارلىق گىلەم، 900 قاتارلىق گىلەم دېگەن تۇرلەرگە بۆلۈنىدۇ (بۇ يەردىكى قاتار دېگەن سۆز گىلەمنىڭ ھەر بىر مېتىر كېڭلىكىدىكى يۇزىگە تارتىلغان ئۇرۇش يىپ سانىنى كۆرسىتىدۇ. بىر مېتىر كېڭلىكتە قانچە قاتار ئۇرۇش بولسا، بىر مېتىر ئۇزۇنلۇققىمۇ شۇنچە قاتار تېۋىت چىگىلىدۇ. مەسىلەن، 360 قاتارلىق گىلەمنىڭ ھەر بىر كۋادرات مېتىرىغا 129 مىڭ 600 دانە تېۋىت چىگىلىدۇ. 900 قاتارلىق گىلەمنىڭ ھەر بىر كۋادرات مېتىرىغا بولسا 810 مىڭ دانە تېۋىت چىگىلىدۇ. دېمەك، گىلەمنىڭ قاتار سانى قانچە كۆپ بولسا، چەم يۇزى شۇنچە پىششىق، تېۋىتى شۇنچە زىچ، چىدامليقلىقى شۇنچە يۇقىرى، كۆركەملىكى شۇنچە زىيادە بولىدۇ).

خام ئەشيالىرىنىڭ رەڭلىنىش مەنبەسىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ، تەبىئىي رەڭدار گىلەم ۋە بوياق رەڭدار گىلەم دېگەن ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

تەبىئىي رەڭدار گىلەم. ئۇ ئاق، قارا، بۆز، چىلان بۆز، كۆكۈش، كۈلرەڭ قاتارلىق تەبىئىي رەڭ تۈرلىرى بويىچە ئايرىم ئىگىرىپ تەييارلانغان تەبىئىي رەڭلىك يۈڭ يىپلاردىن گۈل ھاسىل

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قىلىنىدىغان گىلەم بولۇپ، بۇ خىل گىلەملەر رەڭگى ئۆڭمەسلىك، ساددا، سالاپەتلىك بولۇشتەك ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە.

بويىاق رەڭدار گىلەم. ئۇ بويىاپ تەييارلانغان يۇڭ يىپ ئارقىلىق گۈل - نەقىش ھاسىل قىلىنىدىغان گىلەم تۇرى بولۇپ، بويىاق ماتېرىيالىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن يەنە ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

بىرى، تەبىئىي بويىاق رەڭدار گىلەم. تىۋىت يىپلىرى ئۆسۈملۈك بويىاق ماتېرىياللىرى، مىنېرال بويىاق ماتېرىياللىرى، ياسالما بويىاق ماتېرىياللىرى، ۋاستىلىق بويىاق ماتېرىياللىرى قاتارلىق تەبىئىي ماتېرىياللار ئارقىلىق بويىلىدۇ. بۇ خىل گىلەملەر رەڭ تارماسلىق، ئۆڭمەسلىك، ساددا، ئېسىل سۈپەت بولۇش قاتارلىق ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە. لېكىن، بويىاق تۇرى ئاز، قېنىق، شوخ رەڭلەردە بويىاش قىيىن بولۇش، رەڭ تەكشىلىكى ئاجىز بولۇش قاتارلىق يېتەرسىزلىكلەرمۇ بار.

يەنە بىرى، خىمىيىۋى بويىاق رەڭدار گىلەم. تىۋىت يىپ خىمىيىۋى بويىاقلار (سانائەت بويىاقلىرى) ئارقىلىق بويىلىدۇ. خىمىيىۋى بويىاقلار كىسلاتاسىز بويىاقلار ۋە كىسلاتا ۋاستىلىق بويىاقلار دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ: گىلەم كارخانىلىرىدا ئومۇمەن، كىسلاتالىق بويىاقلار ئىشلىتىلىدۇ. خەلق ئىچىدە ھەر ئىككى خىل بويىاق ئىشلىتىلىدۇ. خىمىيىۋى بويىاقلارنىڭ تۈرى كۆپ، ھەر خىل ئۆلچەمدە ئىشلىتىش، ئارىلاشتۇرۇپ تەڭشەش ئارقىلىق 4 ـ 5 يۈز خىل ئوخشىمىغان رەڭلىك يىپلارنى بويىغىلى بولىدۇ. رەڭ قېنىقلىقى، شوخلۇقى ياكى سۇس - ئاجىزلىقىنى كۆزلىگەن مەقسەتكە لايىق بويىغىلى بولىدۇ. رەڭ تەكشىلىكى ياخشى، توقۇلغان گىلەم نەقىشلىرى سۈپەتلىك، كۆركەم بولىدۇ. لېكىن كىسلاتاسىز بويىاقلارنى ئىشلىتىش مۇڭاپىق بولمىسا، رەڭ تاراپ كېتىش، ئۆڭۈپ كېتىش ئەھۋاللىرىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. كىسلاتا ۋاستىلىق بويىاق ئارقىلىق پاردا بويالغان يىپتىن توقۇلغان گىلەملەر بۇنداق يېتەرسىزلىكلەردىن خالىي بولۇپ، بۇ خىل گىلەملەر ئەڭ سۈپەتلىك ھېسابلىنىدۇ.

2. زىلچا گىلەمنىڭ تۈزۈلۈشى

زىلچا گىلەملەر قايسى تۈردىكى گىلەم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر،

بىر دەك تىك بۆلەكلەر ۋە توغرا بۆلەكلەردىن تۈزۈلىدۇ.

تىك بۆلەكلەر: زىلچا گىلەم تىك يۇنىلىشتە تەگلىك ۋە تىۋىتتىن ئىبارەت ئىككى قەۋەتتىن تۈزۈلىدۇ. يەنى گىلەمنىڭ ئۈستىخان ۋە مۇسكۇللىرىنى تەشكىل قىلغۇچى ئۇرۇش - ئارقاق يىپلار ئۆز ئارا گىرەلىشىپ تەگلىكنى ھاسىل قىلىدۇ ۋە تىۋىت يىلتىزىنى تۈتۈپ تۇرىدۇ. تەگلىككە يۇڭ ياكى يىپەك يىپتىن تىۋىت چىگىش ئارقىلىق چىقىرىلىدىغان گۈل - نەقىشلەرنى ھاسىل قىلغۇچى «قاش - كىرپىك» لەر ئۈست يۈز، يەنى تىۋىت يۈزنى ھاسىل قىلىدۇ. گىلەمنىڭ تەگلىك يۈزى (تەتۈر يۈزى) كۆن چەمگە ئوخشاش قاتتىق، مەزمۇت بولغاچقا، «چەم يۈز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

توغرا بۆلەكلەر: زىلچا گىلەمنىڭ بەت يۈزى قىرغاقتىن مەركەزگە قاراپ چۈچا، كۆگاپ، زەيلىك، كانارا ۋە ئىچى گۈلىدىن ئىبارەت بەش بۆلەكتىن تۈزۈلىدۇ. لېكىن بۇ مۇتلەق ئەمەس، گىلەم نۇسخا تۈرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ، توغرا بۆلەكلەر سانىمۇ پەرقلىق بولىدۇ. بەزى گىلەملەر ئۈچ بۆلەكتىن تۈزۈلسە، بەزىلىرى تۆت ياكى بەش بۆلەكتىن تۈزۈلىدۇ.

چۈچا: گىلەمنىڭ ئىككى بوي قىرغىقىدىكى كۆگاپ سىرتىغا چىقىپ تۇرىدىغان ئۇرۇش ئۈچلىرىدىن چىقىرىلىدىغان لەپلىمە قىسمى بولۇپ، ئادەتتە 5 ـ 15سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا بولىدۇ. كۆگاپ ئۆرۈمىسىنى چۈۋۈلۈپ كېتىشتىن ساقلاش، گىلەمگە زىننەت بېرىش رولىنى ئويناىدۇ.

كۆگاپ: گىلەمنىڭ ئىككى بوي قىرغىقىدا چۈچا يىلتىزى بىلەن زەيلىك ئوتتۇرىسىغا ئۆرۈش بىلەن ئارقاقتىنلا توقۇپ چىقىرىلىدىغان تىۋىتسىز تەگلىك قىسمى بولۇپ، بوي كەڭلىكى 2 ـ 4 سانتىمېتىر بولىدۇ. تىۋىتنىنى مۇھاپىزەت قىلىش، چۈۋۈلۈپ كېتىشتىن ساقلاش رولىنى ئويناىدۇ.

زەيلىك: گىلەمنىڭ ئىككى باشتىكى كۆگاپ ۋە ئىككى يان قىرغاق بىلەن كانارا ئارىلىقىدىكى گۈل - نەقىش چىقىرىلمايدىغان قىسمى بولۇپ، كەڭلىكى 2 ـ 5 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. زەيلىك، گىلەم تىۋىت يۈزىنىڭ تەگلىك رەڭگىدە توقۇلىدۇ. ئۇ، گىلەمنىڭ كۆگاپ بىلەن كانارا ئوتتۇرىسىدىكى ئۆتكۈنچى بەلۋاغ بولۇپ، ئاق رەڭلىك كۆگاپ بىلەن خىلمۇ خىل رەڭدار گۈللەر بىلەن تولغان كانارىنى بىر - بىرىگە ماسلاشتۇرۇش، سۈبېكتتىكى تاسادىپىيلىق تۈيغۇسىنى پەسەيتىش رولىنى ئويناىدۇ.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كانارا: گىلەمنىڭ زەيلىك قىسمى بىلەن ئىچ گۇل قىسمىنى ئايرىپ تۇرغۇچى بۆلەك بولۇپ، ئىككى چېتى رەڭدار سىزىقلار بىلەن رامكىلىنىپ، ئوتتۇرىسىغا گۇل نەقىشلەر چىقىرىلىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، كانارا ئىچ گۇل بىلەن زەيلىكنى ئايرىپ تۇرغۇچى نەقىشلىك رامكىدۇر.

ئىچ گۇل: بۇ گىلەمنىڭ كانارا قورشاۋىدىكى مەركىزىي قىسمىنى كۆرسىتىدۇ. گىلەم نەقىشلىرىدىكى ئاساسىي گۇللەر مۇشۇ بۆلەككە چۈشىدىغان بولغاچقا «ئىچ گۇل» دېيىلىدۇ. نەقىشلىك گىلەملەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ نۇسخا نامى، ئىچ گۇل قىسمىدىكى ئاساسىي گۇلنىڭ نامى ياكى ئىچ گۇل قىسمىنىڭ نەقىش شەكلى نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. ئىچ گۇل قىسمىدىكى دەرھال كۆزگە چېلىقىدىغان ئاساسىي گۇللەر «ئايگۇل» دەپ ئاتىلىدۇ.

3. زىلچا گىلەمنىڭ نۇسخا، رەڭ تۈرلىرى ۋە ئالاھىدىلىكى

خوتەن گىلىمى «خوتەننىڭ ئۈچ گۆھىرى»نىڭ بىرى سۈپىتىدە يۇقىرى شۆھرەتكە ئىگە بولۇپ، دۆلەت ئىچى - سىرتىدا خېلى داڭقى بولسىمۇ، ئۇنىڭ نۇسخا، رەڭ تۈرلىرى ۋە ئالاھىدىلىكى ھەققىدىكى تەتقىقاتلار تولىمۇ يېتەرسىز بولۇپ كەلدى. مۇشۇ تېمىدىكى تەتقىقاتقا بېغىشلانغان ساناقلىقلا ئەسەر، ماقالىلەردىمۇ بۇ جەھەتتىكى قاراشلار تېخى بىرلىككە كەلمىدى. تەتقىقاتچىلارنىڭ بەزىلىرى خوتەن گىلىمىنىڭ نۇسخىلىرىنى ئانارگۇل نۇسخا، چاچما نۇسخا، كەلكۇن نۇسخا، بەش چېچەك نۇسخا، شام نۇسخا، ئىران نۇسخا، ئەدىيال نۇسخا، قەدىم نۇسخا قاتارلىق سەككىز ئاساسىي تۈرگە ئايرىيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئادەم ئوبرازى، تەبىئىي مەنزىرىلەر چۈشۈرۈلگەن خىللىرىمۇ بار دەپ كۆرسىتىش بىلەن كۆپايىلىنىدۇ[8]. گىلەمچىلىك ھەققىدىكى تۇنجى مەخسۇس ئەسەر «خوتەن گىلەمچىلىكى» دە: گىلەم نۇسخىلىرى كەلكۇن نۇسخا، چاچما نۇسخا، ئانارگۇل نۇسخا، پاختا نۇسخا، بەش چېچەك نۇسخا، شام نۇسخا، ئىران نۇسخا، ئەدىيال نۇسخا، لوكقا نۇسخا، يۇلتۇز نۇسخا، جايناماز نۇسخا قاتارلىق 11 ئاساسىي تۈرگە بۆلۈنىدۇ، دەپ بايان قىلىنىدۇ ۋە مەنزىرە نۇسخا، ئارغىماق نۇسخا، ئالبان نۇسخا قاتارلىق باشقا نۇسخا تۈرلىرىمۇ بار

دەپ كۆرسىتىلىدۇ[1].

بۇ تەتقىقاتلار گەرچە قەدىرلىك بولسىمۇ، گىلەم نۇسخىلىرىنىڭ قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى نۇسخىلىرى توغرىسىدىكى قاراش بىر دەك بولمىغانلىقى، شۇنداقلا گىلەم نۇسخىلىرىنىڭ يېقىنقى دەۋرلەردىكى تەرەققىياتى كىشىلەرنى بۇ ھەقتە تېخىمۇ ئىزدىنىشكە ئۇندەيدۇ.

يېقىنقى دەۋردىن بۇيان، بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردا ئىجتىمائىي تەرەققىيات ۋە تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشى، كىشىلەرنىڭ گۈزەللىك قارىشى ۋە ئېستېتىك ئېھتىياجىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە كۆچىيىشى قاتارلىق سەۋەبلەر ئارقىسىدا، خوتەن گىلىمىنىڭ نۇسخا، رەڭ تۈرلىرى بارغانسېرى بېيىدى، خوتەن گىلىمىنىڭ ھازىرقى ئاساسىي نۇسخا تۈرلىرى، يانداش تۈرلىرى، رەڭ تۈرلىرىنى تۆۋەندىكىچە بۆلۈشكە بولىدۇ.

كەلكۈن نۇسخا

كەلكۈن نۇسخا گىلەم رىۋايەتلەردىكى ئۇچۇرلار ۋە پېشقەدەم گىلەمچىلەرنىڭ قەيت قىلىشچە، گىلەم نۇسخىلىرىنىڭ تۇنجىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ گۈل شەكلى دولقۇن ياساپ بۆژغۇنلىنىپ ئېقىۋاتقان كەلكۈن سۈيىگە تەقلىد قىلىنىپ بارلىققا كەلتۈرۈلگەنلىكى، شۇنداقلا گىلەم سودىسىنىڭ ئۇلۇغ كەلكۈن سۈدەك راۋان بولۇشىنى تىلەش ئىستىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان.

كەلكۈن نۇسخىلىق گىلەمنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە قاراپ بىر قانچە يول كانارا چىقىرىلىدۇ. ئەڭ كىچىك گىلەملەردە بىرلا كانارا بولسا پەۋقۇلئاددە چوڭ گىلەملەردە 10 يولغىچە كانارا ئەقىلىرى بولىدۇ (بۇ قائىدە گىلەمنىڭ باشقا تۈرلىرى ئۈچۈنمۇ ئورتاق). ئىچ گۈل ئەقىلىرىدە گىلەم بويىغا قىيپاش يۇنلۇشتە داۋاملاشقان پەلەمپەي شەكىللىك رەڭدار يوللاردىن ھاسىل بولغان چاقماق (مۇنتىزم تۆت تەرەپلىك) نەقىش شەكلىدىن ئايگۈل ھاسىل قىلىنىدۇ (بۇنداق چاقماق شەكىللىك ئايگۈل كەسىپ تىلىدا «ياغلىق»، «ياغلىقگۈل» دەپ ئاتىلىدۇ). ئايگۈلنىڭ تۆت چوققىسى گىلەمنىڭ بويى ۋە توغرا كانارىلىرىغا تىرىكىلىدۇ. ھەر بىر ئايگۈلنىڭ مەركىزىگە تۆت يوپۇرماق، تۆت غۇنچە شەكلىدىن تۈزۈلگەن گۈل گۈرۈپپىسى چۈشىدۇ. بۇ گۈل «غازاڭ گۈل» دېيىلىدۇ. ئۇ بۇلدۇقلاۋاتقان كەلكۈن قاينىمىنىڭ چوققىسىنى ئىپادىلەيدۇ. پەلەمپەي شەكىللىرى

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بولسا دولقۇن سىزىقلىرىنى ئىپادىلەيدۇ.

كەلكۇن نۇسخا گىلەمنىڭ ئىچ گۇل قىسمىدىكى ئايگۇل سانىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى سەۋەبلىك بىر ئايگۇللۇك، ئىككى ئايگۇللۇك، ئۈچ ئايگۇللۇك، بەش ئايگۇللۇك، سەككىز ئايگۇللۇك بالچۇق نۇسخا ئۆزگىرىشلىرى ھاسىل بولىدۇ.

بىر، ئىككى، ئۈچ ئايگۇللۇك كەلكۇن نۇسخا گىلەملەردە، ئايگۇللەر گىلەم بويىغا بىر يول، بىر دەۋر ياكى بىر يول ئىككى دەۋر ياكى بىر يول ئۈچ دەۋر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. بەش ۋە سەككىز ئايگۇللۇك گىلەملەردە بولسا، ئايگۇللەر ئىككى يول ئىككى دەۋر ياكى ئىككى يول ئۈچ دەۋر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

كەلكۇن نۇسخا گىلەم كونا (قەدىمىي) كەلكۇن نۇسخا ۋە ئۆركەش كەلكۇن نۇسخا دەپ تەڭداش مۇناسىۋەتتىكى ئىككى يانداش نۇسخىغا بۆلۈنىدۇ. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان شەكىللەر كونا كەلكۇن نۇسخىغا خاس ئالاھىدىلىكلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۆركەش كەلكۇن نۇسخا گىلەم نەقىشلىرىدە ئايگۇللەرنىڭ قىيپاش يۆنىلىشلىرى تەرەپ سىزىقلىرى پەلەمپەي شەكلىدە بولماستىن، بەلكى تۈتاش يايى سىزىقلاردىن ھاسىل قىلىنىدۇ. يايى ئويمانلىقنىڭ ئىچىگە ئىلمەك سىزىقلار ۋە توچكا گۇللەر چىقىرىلىدۇ. بۇ شەكىل كەلكۇن ئۆركەشلىرىدىن ھاسىل بولغان بۆزغۇننى ئىپادىلەيدۇ. شۇڭا ئۆركەش كەلكۇن نۇسخا دەپىلىدۇ. باشقا جەھەتلەردە كونا كەلكۇن نۇسخىدىن پەرقلەنمەيدۇ. ئۆركەش كەلكۇن نۇسخا گىلەم، كونا كەلكۇن نۇسخىغا قارىغاندا كۆركەم بولىدۇ.

ئۆركەش كەلكۇن نۇسخا گىلەمنىڭ كەشپ قىلىنغان ۋاقتى ئۇزاق ئەمەس. بۇ نۇسخىنى 1951 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك گىلەم كارخانىسىنىڭ باشلىقى ئىمىن قاسىم، سابىق ۋالىي نەبىجان يۈسۈپنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە لايىھىلەپ توقۇپ چىققان. شۇڭا، خەلق ئىچىدە بۇ خىل گىلەم بەزىدە «ۋالىي كەلكۇن نۇسخا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

كەلكۇن نۇسخا گىلەملەرنىڭ تەگلىك رېڭى ھال، قوڭۇر رەڭلەردە بولىدۇ.

كەلكۇن نۇسخا گىلەم سۇنى، ھاياتلىقنى ئۇلۇغلاش ئاساسىدا كېلىپ چىققان بولۇپ، ئەجدادلارنىڭ قەدىمكى دەۋرلەردىلا سۇنىڭ بوستانلىق ۋە ھاياتلىقنىڭ جېنى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنلىكى ۋە بۇ خىل ئاڭنى ئوبرازلاشتۇرغانلىقىنىڭ مەھسۇلى.

يۇلتۇز نۇسخا

يۇلتۇز نۇسخا گىلەم بىرەك كانارلىق توقۇلىدۇ. ئىچ گۇل قىسمى گىلەم بويىغا ۋە ئېنىگە تىك يۆنىلىشلىك سىزىقلار ۋە قىيپاش يۆنىلىشلىك گېئومېتىرىيىلىك سىزىقلارنى چىقىرىش، تىك سىزىق ۋە قىيپاش سىزىقلار كېسىشكەن تۆت چىلەك (*) نۇقتىلارغا چوڭ يۇلتۇزگۇل، تىك سىزىقلار كېسىشكەن چىلەك (+) نۇقتىلارغا ئارا يۇلتۇزگۇل، سىزىقلار ئارىسىدىكى بوشلۇقلارغا كىچىك يۇلتۇز گۇل شەكىللىرىنى چىقىرىش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنىدۇ. گۇل شەكلى تۆت تەرەپكە داۋاملىشىدىغان تەكشى بەتلىك نەقىش شەكلىدە بولۇپ، گىلەمنىڭ ئۆلچىمىگە ئاساسەن خالىغانچە چوڭايتقىلى ياكى كىچىكلەتكىلى بولىدۇ.

يۇلتۇز نۇسخا گىلەمنىڭ ئىچ گۇل قىسمى پايانسىز ئاسمانىي، ئۇنىڭدىكى يۇلتۇز گۇللەر بولسا سانسىز يۇلتۇزلار ئاسمان سەتھىدە جىمىرلاپ نۇر چېچىپ تۇرغان ئايدىڭ كېچە مەنزىرىسىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزنىڭ قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلارغا ئىلاھ سۈپىتىدە سېغىنىش، ئۇلارنىڭ قارارگاھى بولغان كۆكنى ئۇلۇغلاش ئارقىسىدا كېلىپ چىققان قەدىمىي نۇسخىلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

يۇلتۇز نۇسخا گىلەمدە پوررەڭ تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

شام نۇسخا

شام نۇسخا گىلەملەرمۇ كانارلىق توقۇلىدۇ. ئىچ گۇل قىسمىدا غەيرىي مۇنتىزم ئالتە تەرەپلىك شەكلىدە ئايگۇل چىقىرىلىدۇ. ئايگۇل مەركىزىگە مۇنتىزم تۆت تەرەپلىك شەكلىدە قەندەل ئوبرازى چىقىرىلىپ، قەندەلدە يورۇق يېنىپ تۇرغان تۆت دانە چوڭ چىراغ، سەككىز دانە شام شەكلى چىقىرىلىدۇ. ئايگۇل مەركىزىنىڭ سىرتىدىكى بوشلۇققا چاقماق، توچكا، تۆت پەرە شەكىللىك كىچىك گۇللەر چىقىرىلىدۇ. ئىچ گۇل قىسمىنىڭ تۆت بۇرجىكىگە بۇرجەك گۇللەر چىقىرىلىدۇ.

بۇ نۇسخىنىڭ گۇللىرى چىراغ، شاملار يېنىپ تۇرغان ئۆينىڭ تورۇسغا تەقلىد قىلىش ئاساسىدا بەلگىلىنىدە دەرىجىدە مۇبالىغەلەشتۇرۇش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان بولۇپ، بۇ شەكىل

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ماھىيەتتە ئەجدادلىرىمىزنىڭ قەدىمكى دەۋرلەردىكى قاراڭغۇلۇق ۋە زۇلمەتتىن پاناھلىنىش ئۈچۈن ئوتنى، يورۇقلۇقنى ئۇلۇغلاش، يورۇقلۇقنى ياخشىلىق، ئامانلىق، ئادىللىقنىڭ بەلگىسى دەپ بىلىشتەك ئىپتىدائىي ئېتىقادىنىڭ سەنئەت ۋاستىسى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلۈشىدۇر.

شام نۇسخا گىلەم ئىنتايىن قەدىمىي نۇسخىلارنىڭ بىرى بولۇپ، نىل كۆك (شوخ كۆك)، كۆك رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

ئانارگۈل نۇسخا

ئانارگۈل نۇسخىلىق گىلەم ئانار دەرىخىنىڭ شاخ، چېچەك، مېۋە، غۇنچىلىرىنىڭ شەكلى ئاساسلىق گۈل نەقىش قىلىنغان نۇسخا بولۇپ، نەقىشلىرىدىكى بەزى پەرقلەر سەۋەبىدىن چۈلۈك ئانار نۇسخا ۋە شاخ ئانار نۇسخىدىن ئىبارەت تەڭداش مۇناسىۋەتتىكى ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. بىرەك كانارلىق توقۇلىدۇ. كانارا گۈللىرى ھەر خىل گۈل ئېلىمېنتلىرىدىن تۈزۈلىدۇ. بەزى كانارلارغا ئانارنىڭ شاخ - يوپۇرماق، غۇنچە، مېۋىلىرى شەكلى چۈشۈرۈلىدۇ. بەزى كانارلارغا باشقا گۈل نەقشلەر چىقىرىلىدۇ.

ئىچ گۈل قىسمىدا بىر دانە لوڭقىغا سېلىنغان ئانار شېخى ئاساسىي غول قىلىنىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە رەت - رەت يان شاخلار، غۇنچە، يوپۇرماق، ئانار مېۋىسى قاتارلىقلار چۈشۈرۈلگەن شەكىل بىر نەقىش گۈرۈپپىسى قىلىنىدۇ. مانا شۇ نەقىش گۈرۈپپىسى ئىچ گۈل قىسمىغا ئىككى يول، ئىككى دەۋر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. 1 - ۋە 2 - دەۋردىكى لوڭقا، گىلەمنىڭ ئىككىسى باش تەرىپىگە كەلتۈرۈلۈپ، شاخ ئۈچلىرى گىلەم ئۈزۈن بويىنىڭ ئوتتۇرا سىزىقىغا قارىتىلىدۇ.

چۈلۈك ئانار نۇسخىلىق گىلەمدە، يوپۇرماق، غۇنچە، چېچەكلەر كۆپرەك بولۇپ، ئانار دەرەخلىرى باراقسان كۆكلىگەن، گۈل - غۇنچىلار پورەكلەپ ئېچىلغان، ئانار دەرىخى مېۋە تۈتۈشقا باشلىغان ياز مەنزىرىسىنى ئىپادىلەيدۇ.

شاخ ئانار نۇسخىلىق گىلەم گۈللىرىدە بولسا، ئانارنىڭ شاخ شەكىللىرى، چوڭ - چوڭ مېۋە شەكىللىرى كۆپرەك، يوپۇرماقلىرى ئازراق بولىدۇ. بۇ نۇسخا مول ھوسۇللۇق كۆز پەسلىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئانارگۈل نۇسخىلىق گىلەمنىڭ ئىچ گۈل قىسمىدا، ئانارغا مۇناسىۋەتسىز گۈل نەقشلەر چىقىرىلمايدۇ. بۇ نۇسخا

ئەجدادلىرىمىزنىڭ بىۋاسىتە ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىدىن ئۆرنەك ئېلىش ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ قەدىمكى دەۋرلەردىلا ئانارنىڭ نۇرغۇن كېسەللەرگە شىپا بولىدىغان دورىلىق خۇسۇسىيىتىنى، غازاڭ ۋە شۆپۈكلەرنى بويياق ماتېرىيالى قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى بايقىغانلىقىنى، ئانارنى بىرقەدەر يۇقىرى ئىقتىسادىي ئۈنۈم بېرىدىغان، مېۋىسى شىپالىق بولغان خاسىيەتلىك دەرەخ، دەپ قارىغانلىقىنى ۋە ئانار ئۆستۈرۈشكە ئەھمىيەت بىلەن قارىغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

ناھايىتى قەدىمىي نۇسخا بولغان ئانارگۈل نۇسخىلىق گىلەم نەقىشلىرىدە، لوڭقا شەكلى قوللىنىلغانلىقى ئەجدادلىرىمىزنىڭ بۇرۇندىن تارتىپ لوڭقا - تەشتەكلەردە مەنزىرە دەرەخلىرى ۋە گۈل ئۆستۈرۈش ئادىتىنىڭ بولغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئانارگۈل نۇسخىلىق گىلەمنىڭ گۈل نۇسخىسى خالىغانچە كېڭەيەلەيدىغان تەكشى بەتلىك نەقىش بولۇپ، تولۇقلىما گۈللەر يوق دېيەرلىك. ئۇ، كىشىگە جىمجىتلىق، ئېغىر - بېسىقلىق ۋە قانائەت تۇيغۇسى بېرىدۇ. ئانارگۈل نۇسخىلىق گىلەملەردە شوخ كۆك ۋە كۆك رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

پاختا نۇسخا

پاختا نۇسخىلىق گىلەم كېۋەزنىڭ شاخ، يوپۇرماق، چېچەك ۋە غوزەكتە ئېچىلغان پاختا شەكىللىرى ئاساسىي گۈل نەقىش قىلىنغان نۇسخا بولۇپ، كانارلىق توقۇلىدۇ. ئىچ گۈل قىسمىدا بىردىن ئۈچكىچە ئايگۈل بولىدۇ. ئايگۈللەر تەڭداش مۇناسىۋەتتە (چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش) بولۇپ، غەيرىي مۇنتىزىم ئالتە تەرەپلىك شەكىلدىن تۈزۈلىدۇ. ئالتە تەرەپلىك شەكىلنىڭ تەرەپلىرى پەلەمپەي شەكىلدە چىقىرىلىپ، ئۇستىگە كېۋەزنىڭ چېچەك، يوپۇرماق شەكىللىرى نەقىش قىلىنىدۇ. ئايگۈلنىڭ مەركىزىدە كېۋەز چېچىكى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا كېۋەزنىڭ شاخ، يوپۇرماق، چېچەك شەكىللىرىدىن تۈزۈلگەن سەپلىمە نەقىشلەر بولىدۇ. ئايگۈل سىرتىدىكى بوش ئورۇنلارمۇ پۈتۈنلەي كېۋەزنىڭ پۈتۈن تۈپ كۆرۈنۈشىدىن تۈزۈلگەن گۈل شەكىللىرى بىلەن تولدۇرۇلىدۇ. قىسقىسى، ئىچ گۈل قىسمىدا كېۋەزگە مۇناسىۋەتسىز ھېچقانداق گۈل نەقىش بولمايدۇ. بۇ خىل گىلەمنىڭ كانارا قىسمىدا قانچە يول كانارا نەقىش بولمىسۇن، چوقۇم بىر يول پاختا كانارا بولىدۇ. ئۇنىڭ نەقىشلىرى كېۋەزنىڭ شاخ،

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يوپۇرماق، چېچەك ۋە ئېچىلغان پاختىدىن تەركىب تاپىدۇ ۋە باشقا كانارا يوللىرىدىن بىر ھەسسە كەڭ بولۇپ، يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

پاختا نۇسخا گىلەمنىڭ نەقش شەكىللىرى ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىدىن كەلگەن بولۇپ، بۇ نەقىشلەر مەزمۇن جەھەتتىن پاختىنىڭ ئەينى زامان ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشىدا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا كېڭەز ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ كەڭ ئومۇملاشقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ خىل گىلەمنىڭ كۆرۈنۈشى باراقسان ئۆسكەن ۋە ھۆپپىدە ئېچىلغان پاختىزارلىقنى ۋە مول ھوسۇل خۇشاللىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. پاختا نۇسخا گىلەمدە ئال رەڭ، تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

بەش چېچەك نۇسخا

بەش چېچەك نۇسخا گىلەملەردە ھەر خىل گۈللەر ۋە دەرەخ، زىرائەتلەرنىڭ چېچەكلىرى گۈل نەقش ئىلھىمىنتى قىلىنىدۇ. كانارلىق توقۇلىدۇ. ئېچ گۈل قىسمىغا ھەر خىل گۈل ياكى دەرەخلەرنىڭ شاخ، يوپۇرماق، غۇنچە، گۈل - چېچەك شەكىللىرىنى مۇڭاپىق تەرتىپتە ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق گۈل گۇرۇپپىلىرى ھاسىل قىلىنىدۇ. بۇ بىر قەدەر ئەركىن نۇسخا بولۇپ، شەكىل ئۆزگىرىشلىرى كۆپ، تۆت تەرەپكە كېڭەيەيدىغان تۈز بەتلىك نەقش ئۇسۇلى بويىچە قۇراشتۇرۇلىدىغان قەدىمىي گىلەم نۇسخىسى.

بەش چېچەك نۇسخا شەكىل جەھەتتىن، ھەر خىل گۈللەر ۋە چېچەكلەر ھۆپپىدە ئېچىلغان گۈلزارلىقنى ئۆزىگە ئەنداز قىلغان بولۇپ، ھاياتىي كۈچ ۋە جۇشقۇنلۇققا تولغان باھار پەسلىنى ئەسلىتىدۇ. مەزمۇن جەھەتتىن، ئەجدادلىرىمىزنىڭ گۈل ئۆستۈرۈشكە، باغۋاران يېتىشتۇرۇشكە خۇشتارلىقى، ھاياتنى، تەبىئەتنى قىزغىن سۆيىدىغان روھىي ھالىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

بەش چېچەك نۇسخا گىلەملەردە ئال، شوخ كۆك، كۆك ياكى قارا رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

چاچما نۇسخا

چاچما نۇسخا گىلەم گۈللىرى كانارا نەقىشلىرى ۋە ئېچ گۈل نەقىشلىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئېچ گۈل نەقىشلىرى بۇرجەك گۈل، ئايگۈل ۋە سەپلىمە گۈللەردىن ئىبارەت ئۈچ يۇرۇش گۈللەردىن

هاسىل قىلىنىدۇ.

بۇرجەك گۈللەر كانارىنىڭ تۆت ئىچكى بۇرجىكىگە ئوخشاش شەكىلدە چۇشۇرۇلىدۇ ۋە كۆپىنچە گېئومېترىيىلىك نەقىشلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئايگۈللەرمۇ كۆپىنچە يۇمىلاق، چاقماق، غەيرىي مۇنتىزم ئالتە تەرەپلىك قاتارلىق گېئومېترىيىلىك شەكىللەردىن رامكا هاسىل قىلىنىپ، ئۇنىڭ ئىچىگە گۈل - گىياھ ئۆرنەكلىك ياكى گېئومېترىيىلىك نەقىشلەرنى چىقىرىش ئارقىلىق هاسىل قىلىنىدۇ. گىلەمنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش بولمايدىغانلىقتىن، ئايگۈل سانىمۇ بىردىن ئون نەچچىگىچە بولىدۇ. شۇنداقلا ئايگۈللەرنىڭ چوڭ-كىچىكلىك پەرقىنىڭ ئاساسەن، چوڭ ئايگۈل، كىچىك ئايگۈل دەپ ئايرىلىدۇ. ئايگۈللەرنىڭ گىلەم يۈزىگە ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئۇسۇلى ئوخشاش بولمايدىغانلىقتىن، بۇ خىل نۇسخا «تەڭ چاچما نۇسخا» ۋە «ئارىلاش چاچما نۇسخا» دېگەن ئىككىسى يانداش نۇسخا تۈرىگە بۆلۈنىدۇ.

تەڭ چاچما نۇسخا گىلەملەردە قانچە ئايگۈل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلار ئوخشاش چوڭلۇقتا، ئوخشاش شەكىلدە ۋە تەڭداش مۇناسىۋەتتە بولىدۇ ھەمدە ئىچ گۈل قىسمىغا سىممېترىك هالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئارىلاش چاچما نۇسخا گىلەملەردە، چوڭ ئايگۈل ۋە كىچىك ئايگۈل ئايرىمىسى بولىدۇ، گىلەم يۈزىدە قانچە ئايگۈل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلارنىڭ بىرسى چوڭ ئايگۈل بولۇپ، گىلەمنىڭ دەل مەركىزىگە چۈشىدۇ. كىچىك ئايگۈللەر چوڭ ئايگۈلنى چۆرىدەپ، سىممېترىك هالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ ۋە بېقىنىش مۇناسىۋىتىدە بولىدۇ.

چاچما نۇسخا گىلەملەرنىڭ ئايگۈللىرى ئارىلىقىدىكى بوش ئورۇنلار، ئۆرنەكلىك گۈل - گىياھ شەكىللىرى ۋە گېئومېترىيىلىك شەكىللەردىن تۈزۈلگەن ھەر خىل چوڭلۇقتىكى ئۇششاق گۈللەرنى سىممېترىك هالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق تولدۇرۇلىدۇ.

چاچما نۇسخا گىلەم خوتەن گىلەملىرىنىڭ جانلىقلىقى ئەڭ كۆچلۈك بولغان نۇسخىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئايگۈللەرنىڭ شەكلى ئوخشاش بولماسلىقى سەۋەبلىك ئون نەچچە يانداش نۇسخىغا بۆلۈنىدۇ. بەزى تەتقىقاتچىلار «ئالبان نۇسخا» دەپ ئاتىلىۋاتقان گىلەمنى، گىلەمنىڭ بىر خىل مۇستەقىل نۇسخىسى دەپ قارايدۇ. بۇ خىل گىلەم 1950 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئايگۈللىرى تەقرىبىي غەيرىي مۇنتىزم ئالتە تەرەپلىك شەكلىدە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بولىدۇ. ئادەتتە ئۇچ ئايگۈللۈك بولۇپ، چوڭراق بولغان بىرسى گىلەم مەركىزىگە چۈشىدۇ ۋە مەركىزىي ئايگۈل بولىدۇ. قالغان ئىككىسى كىچىكرەك بولۇپ، مەركىزىي ئايگۈلنىڭ ئىككى بوي تەرىپىگە چۈشۈپ، بېقىنىش مۇناسىۋىتىنى ھاسىل قىلىدۇ. مۇشۇ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، ئۇنى مۇستەقىل گىلەم نۇسخىسى دېيىشكە بولمايدۇ. بەلكى چاچما نۇسخا گىلەم ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولغان «چاچما ئالبان نۇسخا» دەپ ھېسابلاش كېرەك.

چاچما نۇسخا گىلەملەر خوتەن گىلىمىنىڭ ئەڭ قەدىمىي نۇسخىلىرىنىڭ بىرى ۋە ئۇزلۇكسىز ئۆزگىرىپ، تەرەققىي قىلىپ كەلگەن تۈرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ قەدىمىي تۈرلىرىنىڭ بىرى بولغان «چاچما تۆڭلۈك نۇسخا» سىدا، تۆت كۆزلۈك تۆڭلۈك شەكلى چىقىرىلغان يۇمىلاق شەكىللىك چوڭ ئايگۈل مەركىزىي قىسمىغا، ئۇنىڭدىن كىچىكرەك بولغان ئالتە ئايگۈل ئۇنىڭ ئىككى بوي تەرىپىگە سىممېترىك ھالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ ئايگۈللەرنىڭ يۇمىلاق شەكىللىرى بىزگە قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تۆڭلۈك قويۇلىدىغان يۇمىلاق چىدىر ئۆيلىرىنى ئەسلەتسە، بۇ چىدىرلارنىڭ بىر مەركەزلىك تەڭسىز چاچما ھالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى «خوجايىن سارىيى» مەركەزدە تۇرىدىغانلىقى، «يۇقىرا چىدىرلىرى» ئۇنىڭ ئەتراپىغا جايلىشىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. «چاچما ئانار نۇسخا» گىلەمىمۇ خېلى قەدىمىي چاچما نۇسخا گىلەم تۈرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئايگۈللىرى يۇمىلاق ھويلىلىق ياغاچ قورۇلمىلىق ئۆينى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مەركىزىي ئايگۈلنىڭ تۆت تەرىپىگە ھەر بىرسى بەشتىن چوڭ مېۋە بەرگەن تۆت تۈپ ئانار دەرىخى سەپلىمە نەقىش قىلىنغان. يەنە ئالتە يۇمىلاق ھويلىلىق ياغاچ ئۆي شەكلى، مەركىزىي ئايگۈلنىڭ ئىككى بوي تەرىپىگە سىممېترىك ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ خىل ئايگۈل شەكلى بىزگە، ئەجدادلىرىمىزنىڭ چىدىر ئۆيلەردە ياشاشتىن تەرەققىي قىلىپ، ياغاچ قورۇلمىلىق ئۆيلەرگە ماكانلاشقان دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشىنى ئەسلەتسە، سەپلىمە ئانارگۈل شەكىللىرى ئاشۇ دەۋرلەردىمۇ ھويلا ئەتراپلىرىدا ئانارلىق باغلار بارلىقىنى، ئانار دەرىخىنىڭ ناھايىتى ئەتىۋارلىنىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، چاچما نۇسخا گىلەمنىڭ يانداش تۈرلىرى كۆپ، گۈل شەكىللىرى مول، ئىپادىلەيدىغان مەزمۇن دائىرىسى كەڭ. چاچما نۇسخا گىلەملەردە ھال رەڭ تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

جايناماز نۇسخا

جايناماز نۇسخا گىلەم دىنىي ئېھتىياج ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان گىلەم تۈرى بولۇپ، قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بارلىققا كەلگەن دېيىشكە بولىدۇ. بۇ نۇسخىدىكى گىلەملەر كانارىلىق توقۇلسىمۇ، كانارا يوللىرى ئاز ۋە تارراق بولىدۇ. چوڭ - كىچىكلىكىگە قاراپ بىر مېھرابلىق، ئۈچ مېھرابلىق، تۆت مېھرابلىق قاتارلىق نۇسخا ئۆزگىرىشلىرى بولىدۇ. ئەڭ چوڭلىرى يەتتە مېھرابلىق توقۇلىدۇ. مېھراب سانى ئىككىدىن كۆپ بولغاندا ئىچ گۈل قىسمى تەڭ بۆلەكلەرگە بۆلۈنۈپ، توغرا بۆلمە كانارا چىقىرىلىدۇ. ئاندىن ھەر بىر بۆلمىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمى بوش قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەگمە سىزىقلىق ياكى تۇتاش يايى سىزىقلىق مېھراب چوققىسى چىقىرىلىدۇ. مېھراب ئەگمىسىنىڭ سىرتىدىكى ئورۇنلارغا گۈل - گىياھ نەقىشلىري چىقىرىلىدۇ. مېھراب ئىچىگە ھېچقانداق نەقىش چىقىرىلماي تەگلىك رەڭدە توقۇلىدۇ. بۆلمە كانارا چىقىرىلىش ۋە ھېچقانداق جانىۋار ئوبرازى ئىشلىتىلمەسلىك — جايناماز نۇسخا گىلەمنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى.

جايناماز نۇسخا گىلەمدە ئال، قىزىل، كۆك، سېغىزرەڭ قاتارلىقلار تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

ئىران نۇسخا

ئىران نۇسخا گىلەم گۈللىرى كانارا نەقىشلىرى ۋە ئىچ گۈل نەقىشلىرىدىن تۈزۈلىدۇ. نەقىش ئېلېمېنتلىرى ۋە نەقىش ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇسۇلىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، ئىران نۇسخا ۋە قالماق ئىران نۇسخا دېگەن ئىككى يانداش نۇسخىغا بۆلۈنىدۇ.

ئىران نۇسخا گىلەمدە كانارىلار كۆپرەك، كانارا يوللىرى تارراق بولىدۇ. ئىچ گۈل قىسمىدا بۇرجەك نەقىشلەر بولمايدۇ. ئىچ گۈل نەقىشلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىدا گىلەم بويى ۋە توغرىسىغا يۆنەلگەن تۈز سىزىقلارنىڭ كېسىشىشى ئارقىلىق تىك تۆت تەرەپلىك چاقماقلار ھاسىل قىلىنىدۇ. تىك ۋە توغرا سىزىقلارنىڭ كېسىشكەن نۇقتىلىرىغا تۆت پەرە (تۆت قۇلاق) شەكىللىك گۈللەر چىقىرىلىدۇ. قىزىل ۋە ئال رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

قالماق ئىران نۇسخا گىلەمدە، كانارا يوللىرى ئازراق بولىدۇ. لېكىن، كانارا يولى كەڭ چىقىرىلىدۇ. ئىچ گۈل قىسمىدا ئىككى

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قەۋەتلىك قالماق ئۇرانچى گۈل نەقىشلىرىدىن تەركىب تاپقان غەيرىي مۇنتىزم سەككىز تەرەپلىك گۈللەر ئايگۈل قىلىنىپ، ئىككى يول تۆت دەۋر ھالىتىدە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئۇلار ئارىسىدىكى بوشلۇقلارغا تىك تۆت تەرەپلىك يۇلتۇز تىزما گۈللەر سەپلىمە نەقىش قىلىنىدۇ. ھال ۋە مەللە رەڭلەر تەگلىك قىلىنىدۇ.

يۇقىرىقى ئىككى خىل گىلەم نۇسخىسىدا پەقەت ئىككى خىلدىنلا گۈل گۈرۈپپىسى بار. گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. تۇزۇلۇشى ئاددىي، بۇ ئالاھىدىلىكلەردىن ئۇلارنىڭ خېلى قەدىمىي نۇسخىلار ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ.

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇ خىل گىلەملەر پارس خەلقىنىڭ ئېستېتىك قىزىقىشىغا ماسلاشقان ھالدا ئىران گىلەملىرىگە تەقلىد قىلىپ توقۇلغان. ئىچكى ئىستېمالدىن سىرت، غەربىي ئاسىيا تەرەپلەرگە سېتىلغان.

لوڭقا نۇسخا

لوڭقا نۇسخا گىلەملەر تەشتەكتە گۈل ئۆستۇرۇشنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ بارلىققا كەلگەن. ئومۇمەن ئۈچ يول كانارا چىقىرىلىدۇ. 1 ـ، 3 ـ يول كانارلىرى تار ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. 1ـ يولى كۆپىنچە ئىزما كانارا، 3 ـ يولى كۆپىنچە چېچەك تىزما كانارا بولىدۇ. 2 ـ كانارسى كەڭ بولۇپ، شاخ، يوپۇرماق، غۇنچە، گۈللەردىن تۇزۇلگەن ئىككى يانغا داۋام قىلغۇچى مۇدەنگۈل كانارا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. بەزى ھاللاردا ئۈچ ئالقان شەكلىي، يېسىۋېلەك، قوش ئانار، شاخ ـ چېچەك قاتارلىق مۇستەقىل نەقىش شەكىللىرىنى تىزما كانارا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرىمۇ بار. ئىچ گۈللىرىدە چوڭ ـ كىچىكلىكى، نەقىشلىرى ھەر خىل بولغان لوڭقا، تەشتەك، كوزىلاردا ئۆستۈرۈلگەن ھەر خىل گۈل شەكىللىرى مۇستەقىل نەقىش قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. لوڭقا، تەشتەكلەرنىڭ كۆپىنچىسى پىستە پاچاق، ئېگىزلىكى ھەر خىل بولغان تەشتەكپايغا قويۇلغان ھالەتتە بولىدۇ.

لوڭقا نۇسخا گىلەملەردىكى گۈل نەقىشلەرنىڭ قېلىپلاشقان ئەندىزىسى يوق. بەزىلىرىدە 4 ـ 5 تەشتەك ـ لوڭقا چىقىرىلسا، بەزىلىرىدە 10 نەچچە لوڭقا ـ تەشتەك گۈل چىقىرىلىدۇ. بەزىلىرىگە قوڭغۇراق، پانۇس، يېسىۋېلەك شەكىللىرى تەشتەك گۈللەر

ئارىسىدىكى بوشلۇقلارغا سەپلىمە نەقىش قىلىپ چىقىرىلىدۇ. بەزىلىرىگە ئۈچار قاناتلار ئوبرازى سەپلىمە گۈل قىلىنىدۇ. بۇ خىل گىلەملەردە ئال، شوخ كۆك، ھاۋا رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

لوڭقا نۇسخا گىلەم گۈل - نەقىشلىرى، خەنزۇ خەلقىنىڭ ئېستېتىك قىزىقىشى ۋە تۇرمۇش ئادەتلىرىنى ئىنچىگە كۆزىتىش ئاساسىدا ئىجاد قىلىنغان بولۇپ، كۇچلۇك شەرق مەدەنىيىت تۇسىگە ئىگە. شۇڭا بۇ خىل گىلەملەر خەنزۇ خەلقىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن. بۇيرۇتمىغا ئاساسەن توقۇلغان بەزى گىلەملەرگە «خوتەن خاتىرىسى» دېگەن خەنزۇچە خەتلەر نەقىش قىلىنغان.

ئەدىيال نۇسخا

ئەدىيال نۇسخا گىلەم كونا گىلەمنى ياشارتىش، تەقلىد قىلىش ئاساسىدا 1951 - يىلى كەشىپ قىلىنغان. گەرچە تارىخى قىسقا بولسىمۇ، لېكىن ئەنئەنىۋى نۇسخىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىغان روشەن ئۆزگىچىلىكى ۋە كۆركەملىكى بىلەن خوتەن گىلەملىرىنىڭ سەرخىل نۇسخىسىغا ئايلاندى. شۇنداقلا قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ بىرقانچە خىل يانداش نۇسخىسى بارلىققا كېلىپ، ئەڭ بازارلىق مەھسۇلات بولۇپ قالدى.

ئەدىيال نۇسخا گىلەمنىڭ ئەڭ دەسلەپكى نۇسخىسى پالاس ئەدىيال بولۇپ، كانارىسى يوق. تۆت بۇرجەككە قىزىلگۈل، ئاق ئەتىرگۈل، يوپۇرماقلاردىن تۇزۇلگەن بۇرجەك گۈللەر چىقىرىلىدۇ. گىلەمنىڭ تېۋىت تەرەپ قىرغىقىدا رەڭلىك يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ئاندا - ساندا كۆزگە چېلىقىدىغان تۆت دانە ئۇزۇن پاكار تەشتەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ ۋە بۇرجەك گۈللەر بىلەن قوشۇلۇپ كانارا ئورنىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ تەشتەكلەرنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدىن ئۆسۈپ چىققان يېشىل يوپۇرماقلىق شاخلار ئىككى يانغا قايرىلىپ، قارشى تەرەپتىكى شاخ ئۇچىغا يېقىن يەردە تۇگەيدۇ. يېشىل شاخلاردىن ھاسىل بولغان ئەگرى سىزىقلىق موكىسىمان يېشىل بەلۋاغ ئىچ گۈل بىلەن قىرغاق گۈللەر ئارىسىدا چېگرا ھاسىل قىلىدۇ. ئىچ گۈل قىسمىغا بىرلا ئايگۈل چىقىرىلىدۇ. بۇ ئايگۈل ئۇچ خىل رەڭلىك ئالتە دانە چوڭ مودەنگۈل ۋە ئۇلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان يوپۇرماق، غۇنچە، چېچەكلەردىن تۇزۇلگەن بولۇپ، شەكلى ئېللىپسقا مايىل بولىدۇ. كۆرۈنۈشى خۇددى چوڭ بىر دەستە گۈلنى ئۇستىدىن كۆزەتكەندەك تۇيغۇ بېرىدۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

پارچە سەپلىمە گۈللەر بولمايدۇ، قىزىل، ئال رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

ئەدىيال نۇسخا گىلەمنىڭ پالاس ئەدىيال تۈرى بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، بىرقانچە ئون يىل ئىچىدە ئۇنىڭ پەتنۇس ئەدىيال، گىجىم ئەدىيال، شاخ ئەدىيال، مەغىز ئەدىيال، بۆرەك ئەدىيال، كارىۋات ئەدىيال قاتارلىق ياندىش نۇسخىلىرى بارلىققا كەلدى. بۇ نۇسخىلارنىڭ ئورتاقلىقى شۇكى، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمىدا كانارا سىزىقلىرى بولمايدۇ. گېئومېتىرىيلىك شەكىللەر بولمايدۇ. يوپۇرماق ۋە گۈل ياپراقلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئىككى خىلدىن ئارتۇق رەڭدار يىپلار بىلەن توقۇلغاچقا، يوپۇرماق ۋە گۈل ياپراقلىرىنىڭ ئوك - تەتۈر يۈزى، كۇنگەي، تەسكەي تەرەپلىرى روشەن رەڭ پەرقىگە ئىگە قىلىنىپ، كۇچلۇك ستېرېئولۇق رەڭ تۈيغۇسى ئىپادىلىنىدۇ. رەڭلەرنىڭ قېنىقلىقى يۇقىرى، شوخ، كىشىگە خۇددى تۇرلۇك - تۇمەن گۈللەر ھۇپپىدە ئېچىلغان گۈلزارلىققا كىرىپ قالغاندەك ئازادىلىك ۋە خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ پەرقى شۇكى، پەتنۇس ئەدىيال نۇسخىنىڭ گىرۇپكىدە بىر قاتار تار يوللۇق سېرىق چاقماق تىزما كانارا چىقىرىلىدۇ. ئايگۈل شەكلى بەزىنى پەتنۇسقا ئوخشايدۇ. شۇڭا پەتنۇس نۇسخا دېيىلىدۇ (بۇ خىل ئەدىيال خوتەن ناھىيىسىنىڭ باغچى بازىرىدا بارلىققا كەلگەچكە، «باغچى نۇسخا ئەدىيال» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مودەنگۈل ئاساسىي گۈل ئېلىمېنتى قىلىنغاچقا، ئەسلىي نۇسخا ئىسمىنى بىلمەيدىغانلار «مودەن ئەدىيال نۇسخا» دەپمۇ ئاتايدۇ). ھال رەڭ ۋە گۈش رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

گىجىم ئەدىيال نۇسخىدا، پەتنۇس شەكلى تۆت بۇرجەككە مايىل شەكىلدە بولىدۇ. ئىچ گۈللەر بىلەن ياقا گۈللەر گۈل ۋە يوپۇرماقلىق شاخلار ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. گۈش قىزىل رەڭ تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

شاخ ئەدىيال نۇسخا گىلەمدە، ياقا گۈللەر بىلەن ئىچ گۈللەر شاخ شەكلى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مۇشۇ پاسىل ئايرىغۇچى شاخ شەكلىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى سەۋەبلىك شاخ نۇسخا گىلەم يەنە «قارا شاخ ئەدىيال نۇسخا» ۋە «قۇرۇق شاخ ئەدىيال نۇسخا» دېگەن ئىككى بالچۇق تۈرگە ئايرىلىدۇ. قارا شاخ زىچ يوپۇرماقلار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، بۇك - باراقسانلىق يار پەسلىنى؛ قۇرۇق شاخ يوپۇرماقسىز بولۇپ، كەچكۈز مەنزىرىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ھال

رەڭ تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

مەغەز ئەدىيال نۇسخا گىلەمدە، مودەنگۇل تىزمىلىرىدىن كانارا ئورنىغا ياقا گۇل ھاسىل قىلىنىدۇ. ئىچ گۇلنىڭ بۇرجەك تەرەپلىرىگە مودەنگۇل ئارىسىدىن چىقىپ تۇرغان مەغەز گۇل غۇنچە - چېچەك شەكىللىرى چىقىرىلىدۇ. ئال رەڭ تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

بۆرەك ئەدىيال نۇسخا گىلەمدە، كانارا ئورنىغا مودەنگۇل، شاخ، يوپۇرماقلاردىن تۇزۇلگەن نەقىش چىقىرىلىدۇ. ياقا گۇل بىلەن ئىچ گۇل ئارىسىغا تۆت بۇرجەكتىن ئىككى يانغا سوزۇلغان كىچىك سۆگەت يوپۇرماقلىق شاخلاردىن پەتنۇس گىرۇكى ھاسىل قىلىنىدۇ. 12 دانە چوڭ مودەنگۇل ۋە غۇنچە - يوپۇرماقلاردىن ئايگۇل ھاسىل قىلىنىدۇ. ئايگۇل سىرتى تىزما گۇللەردىن تۇزۇلگەن بۆرەك شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ.

بۇ نۇسخىدا مەللە رەڭ ۋە ھال رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

كارىۋات ئەدىيال نۇسخا گىلەم قوش كىشىلىك كارىۋات چۇشكى قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس لايىھىلەنگەن بولۇپ، ئۆلچىمى 2×1.5cm بولىدۇ. تاق كانارلىق توقۇلىدۇ. مودەنگۇل تىزما نەقىشلىرىدىن تۇزۇلگەن مودەن كانارا چىقىرىلىدۇ. ئىچ گۇل قىسمىدا تۆت بۇرجەككە مودەنگۇل شەكىللىرىدىن تۇزۇلگەن قىيپال گۇل چىقىرىلىدۇ. مەركىزىي قىسمىغا مودەنگۇل شەكلى ئاساس قىلىنغان مودەن ئايگۇل نەقشى چىقىرىلىدۇ.

مودەن كانارا، مودەن قىيپال گۇل، مودەن ئايگۇللۇك بولۇش ھەمدە ئۆلچىمى مۇقىم بولۇش كارىۋات ئەدىيال نۇسخا گىلەمنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ھېسابلىنىدۇ.

كارىۋات ئەدىيال نۇسخا گىلەمدە ھال رەڭ ۋە ئەترەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ.

مەنزىرە نۇسخا

مەنزىرە نۇسخا گىلەملەر تامغا ئېسىپ ئۆي زىننەتلەش مەقسىتىدە لايىھىلەپ توقۇلغان نۇسخا تۈرى بولۇپ، ئادەتتە ئاددىي سىزىقلىق رامكا كانارا ياكى بىر - ئىككى تار يوللۇق نەقش كانارا چىقىرىلىدۇ. بەزىلىرى پۈتۈنلەي كانارسىز توقۇلىدۇ. بۇ خىل نۇسخىدا كانارا نەقشلىرىگە ئېتىبارسىز قارىلىشى ئىچ گۇل قىسمىدىكى ئاساسىي مەنزىرە كۆرۈنۈشىنى گەۋدىلەندۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئاساسىي

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

گۈل - نەقىشلىرىنى لايىھەلەشتە، مەشھۇر تەبىئىي گۈزەل جايلارنىڭ مەنزىرىسى ئۆرنەك قىلىنىپ، تۈرلۈك تەسۋىرىي سەنئەت ۋاستىلىرى ئارقىلىق تەبىئەت گۈزەللىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئاساس قىلىنىدۇ.

گۈل - نەقىشلەرنى ھاسىل قىلىشتا، گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەردىن تۈزۈلگەن گۈللەر ۋە تەبىئەتتىن ئابستراكتسىيىلەپ ئېلىنغان پارچە - پۈرات ھاسىلەن گۈللەر ئىشلىتىلمەيدۇ. تاغ - ئېدىر، دەريا، كۆل، شاقىراتما، ئورمانزارلىق، گۈللۈك، چىمەنزارلىق قاتارلىق ھەقىقىي ياكى خىيالەن تەبىئەت مەنزىرىسى بىر پۈتۈن ھالەتتە ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. ئادەم، ھايۋان، قۇشلار ئوبرازى چېقىرىلمايدۇ. بۇ خىل گىلەملەرنىڭ بارلىققا كەلگەن دەۋرى ھەققىدە ئېنىق مەلۇماتلار يوق.

مەنزىرە نۇسخا گىلەملەردە تەبىئەت گۈزەللىكى خېلى ئەينەن ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغانلىقى ئۈچۈن، كىشىگە ئۆزىنى خۇددى ئىنتايىن گۈزەل تەبىئىي سەيلىگاھتا تۇرۇۋاتقاندەك يېنىكلىك ۋە ئازادىلىك تۇيغۇسى بەخش ئېتىدۇ.

ئوبراز نۇسخا

ئوبراز نۇسخا گىلەملەرنىڭ نەقىشلىرىدە ئادەم، ھايۋان، ئۇچار قۇشلار ئوبرازىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئاساس قىلىنىدۇ. بەزىلىرى كانارىسىز، بەزىلىرى ئاددىي سىزىق كانارلىق توقۇلىدۇ. بەزىلىرى نەقىش كانارلىق توقۇلسىمۇ، كانارنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى چوڭ بولمايدۇ. بۇ نۇسخا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئوبراز ئوبېيېكتنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا ئاساسەن، تەسۋىرىي ئوبراز نۇسخا ۋە ھەقىقىي ئوبراز نۇسخا دېگەن ئىككى يانداش نۇسخا تۈرىگە بۆلۈنىدۇ.

تەسۋىرىي ئوبراز نۇسخا گىلەمدە، تاغ، ياياق، ئورمان، دەريا، كۆل، قۇم بارخانلىرى قاتارلىق تەبىئىي مەنزىرىلەر ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىدۇ. ئوسسۇل ئوينىۋاتقان، سەپەر قىلىۋاتقان، ئەمگەك قىلىۋاتقان ئادەملەر، ئوچۇۋاتقان قۇش، سۇ ئۈزۈۋاتقان غاز - ئۆردەك، ئوتلاۋاتقان بۇغا - مارال، ئارام ئېلىۋاتقان ياكى ئوۋ مارىلاۋاتقان شىر، يولۋاس، قۇملۇقتا كېتىۋاتقان تۆگە كارۋىنى قاتارلىقلار تەسۋىرلىنىدۇ. بۇ نۇسخىدا ئادەم ۋە ھايۋانلار ئوبرازىنى يارىتىش ئاساس قىلىنىدۇ. تەبىئىي مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرى ئوبرازىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە خىزمەت قىلىدۇ. بەزى ماتېرىياللاردا تىلغا

ئېلىنغان 49 جانۋار، 56 جانـــۋار، تاغ، سۇ، دەرەخ، گۈل چۈشۈرۈلگەن مەنزىرە نۇسخا، يولۋاس، شىر قاتارلىقلارنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن نۇسخا، ئارغىماق نۇسخا قاتارلىق گىلەملەر ھەممە خەلق ئىچىدە «تۇرنا نۇسخا» دەپ ئاتىلىۋاتقان گىلەملەر ماھىيەت جەھەتتىن ئېيتقاندا مۇستەقىل نۇسخا تۇرلىرى بولماستىن، بەلكـــى مۇشۇ تەسۋىرىي ئوبراز نۇسخا تۇرىگە مەنسۇپ بولغان بالىچۇق نۇسخىلاردۇر.

تەسۋىرىي ئوبراز نۇسخا گىلەملەرنىڭ بارلىققا كەلگەن دەۋرى ھەققىدە ئېنىق مەلۇماتلار يوق. شۇنداقتىمۇ، خەلق ئارىسىـــدا ساقلىنىۋاتقان تۇرنا سۈرەتلىك كونا گىلەملەرنىڭ ئۈپراش ئەھۋالىغا قاراپ، بۇ خىل نۇسخىنىڭ بارلىققا كەلگىنىگە ئىككى يۈز يىل ئەتراپىدا بولغانلىقىنى پەرەز قىلىشقا بولىدۇ. يېقىنقى بىرقانچە ئون يىلدا بۇ نۇسخىنىڭ تەرەققىياتى خېلى تېز بولدى. شىر، يولۋاس، بۇغا، ئۇچار قۇشلارنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن گىلەملەر؛ يېقىنقى يىللاردا يەنە سەككىز ئارغىماق، تۆگە، مۇشۇكئېيىق قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان گىلەملەر بارلىققا كەلدى.

1992 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك گىلەم كارخانىسى مەشھۇر رەسسام، پروفېسسور غازى ئەمەت پايتەخت خەلق سارىيىنىڭ شىنجاڭ زالى ئۈچۈن لايىھىلىگەن چوڭ كۆلەملىك تەسۋىرىي ئوبراز نۇسخا بەدىئىي گىلەمنى توقۇپ چىققاندىن كېيىن، بۇ گىلەمدىكى ئايرىم سۈژىتلارنى يەككە گىلەم قىلىپ توقۇپ چىقتى. بۇلار ئىچىدە بىر ئەرنىڭ داپ تەڭكەش قىلىشى بىلەن ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئايالنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن «داپ ئۇسسۇلى» ناملىق گىلەم؛ قۇملۇقتىكى دەريا بويىدا داپ، راۋاب چېلىپ ئېشەككە مىنىپ كېتىۋاتقان ئۈچ ئەرنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن «دەريا بويىدا مۇزىكا ئاۋازى» ناملىق گىلەم؛ بىر تاۋۇزنى بېشىغا ئېلىپ، بىر تاۋۇزنـــى قولتۇقلاپ كېتىۋاتقان ئاپئاق ساقاللىق بوۋاي ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن «تاۋۇزچى بوۋاي» ناملىق گىلەم؛ سۇت سېغىۋاتقان ئايال ۋە موزايلىق كالا ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن «سۇت سېغىش» ناملىق گىلەم قاتارلىقلار ھەم مەشھۇر رەسسام غازى ئەمەتنىڭ كامالەتكە يەتكەن يۈكسەك بەدىئىي ماھارىتىنى، ھەم خوتەن گىلەمچىلىرىنىڭ ۋايىغا يەتكەن ھۈنەر - تېخنىكىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان بولۇپ، بۇ گىلەملەردە ئىپادىلەنگەن ئۆزگىچە مىللىي ئالاھىدىلىك، قويۇق يەرلىك پۇراق ۋە تويۇنغان مىللىي ئۇسلۇب كىشىنى مەھلىيا قىلـــىپلا قالماي،

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئىختىيارسىز ھالدا «ئاپىرىن» دېگۈزىدۇ. تۆرىلىش بىلەنلا خېرىدارلىق بولۇپ كەتكەن بۇ بىر يۇرۇش گىلەملەر خوتەن گىلەمچىلىكىنىڭ بەدىئىي سەنئەت سەۋىيىسىنى بىراقلا يۇقىرى كۆتۈرۈپلا قالماي، ئوبراز نۇسخا گىلەمنىڭ ھەقىقىي تۇرمۇش خوتەن گىلەملىرىنىڭ مۇستەقىل ئوبراز نۇسخا سورتىغا بولۇپ شەكىللەنگەنلىكىنىڭ بەلگىسى بولۇپ قالدى.

ھەقىقىي ئوبراز نۇسخا گىلەملەردە تارىختا ئۆتكەن ھەقىقىي مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش ئاساس قىلىنىدۇ. ئومۇمەن كانارا نەقىشلىرى چىقىرىلمايدۇ ياكى ئاددىي سىزىق كانارىلارلا چىقىرىلىدۇ. تەگلىكى كۆپىنچە سۇس رەڭلەردە بولۇپ، ئاساسىي ئوبرازنى گەۋدىلەندۈرۈشكە ماسلاشتۇرۇلىدۇ. بۇنداق گىلەملەر روشەن دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ۋە كۇچلۇك سىياسىي خاھىشچانلىققا ئىگە. مەسىلەن، ئېيتىشلارغا قارىغاندا چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە چېيەنلۇڭ خانىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن گىلەم توقۇلغانىكەن. مىنگو دەۋرىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، سۇن جۇڭشەن، جياڭ جېشى، شىڭ شىسەي قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان گىلەملەر توقۇلغان. زامانىۋى خەۋەر، ئالاقە ئىشلىرى دۇنياغا كەلمىگەن ئۇ دەۋردە خوتەن گىلەمچىلىرىنىڭ يۇقىرىقى شەخسلەرنىڭ ئۆزىنى ئەمەس، سۈرىتىنى كۆرگەن بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئېغىر زۇلۇم - كۇلپەت ئىچىدە ياشاۋاتقان ئەمگەكچىلەرنىڭ جياڭ جېشى، شىڭ شىسەي قاتارلىق شەخسلەرگە چوڭقۇر مۇھەببىتى بولۇشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىلۋەتتە. مۇشۇنداق ئەھۋالدا ئاشۇ گىلەملەرنىڭ توقۇلۇشى يەرلىكتىكى ھۆكۈمران دائىرىلەرنىڭ يۇقىرىغا ياخشىچاق بولۇپ سىياسىي دەسمايە توپلاش ئۈچۈن سۈرەت تەمىنلەپ ۋەزىپە بېرىشى، ئەمگەكچى خەلقنىڭ بۇنى ھۇنەر قىلىپ جان بېقىش ئۈچۈن توقۇغانلىقى ئۆز-ئۆزىدىن ئېنىق.

يېقىنقى ئەللىك يىلدىن بۇيان، ستالىن، ماۋزېدۇڭ، دېڭ شياۋپىڭ، جياڭ زېمىن قاتارلىق داھىيلارنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان گىلەملەر توقۇلدى. بۇ گىلەملەرگە ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئاشۇ داھىيلارغا بولغان چوڭقۇر مېھرى - مۇھەببىتى سىڭدۈرۈلگەن.

كۇچلۇك دەۋر خاراكتېرى ۋە سىياسىي تۇسكە ئىگە بولغان بۇ خىل گىلەملەر گەرچە كۆپلەپ ئىشلەپچىقىرىلمىسىمۇ، لېكىن يۇقىرى ماتېرىيال قىممىتى ۋە ساقلاش قىممىتىگە ئىگە.

خاتىرە نۇسخا

خاتىرە نۇسخا گىلەملەر چوڭ - چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر ۋە تارىخىي پاكىتلارنى ئىپادىلەشكە بېغىشلانغان گىلەم تۈرى بولۇپ، گۈل - نەقىشلىرى ۋە يارىتىلىدىغان ئوبراز جەھەتتە مۇقىم ئەندىزە بولمايدۇ. بۇ خىل نۇسخىدىكى گىلەملەر سىياسىي خاتىرە نۇسخا گىلەم ۋە شەخسىي خاتىرە نۇسخا گىلەم دېگەن ئىككى يانداش تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

سىياسىي خاتىرە نۇسخا گىلەملەر دۆلەتنىڭ چوڭ سىياسىي ئىشلىرىنى خاتىرلەش ئۈچۈن توقۇلىدىغان گىلەم بولۇپ، مۇئەييەن، چوڭ تارىخىي پاكىتلارنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مەسىلەن، مىنگونىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە توقۇلغان «جۇڭگونىڭ مەمۇرىي رايونلار خەرىتىسى» ناملىق گىلەمدە جۇڭگونىڭ شۇ چاغدىكى دۆلەت، ئۆلكە چېگرىسى ۋە ئۆلكە ئىسىملىرى توقۇپ چىقىرىلغان. 1997 - يىلى شياڭگاڭنىڭ ۋەتىنىمىز قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى خاتىرلەش ئۈچۈن، شياڭگاڭ ئالاھىدە مەمۇرىي رايون ھۆكۈمىتىگە تەقدىم قىلىنغان خاتىرە گىلەمدە شىنجاڭدىكى 13 ئاساسىي مىللەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان 13 كىشىنىڭ ئۈسسۇل ئويناپ، شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىگە قىزغىن تەنتەنە قىلىۋاتقان ئوبرازى يارىتىلغان؛ 1999 - يىلى ئاۋمېن ئالاھىدە رايون ھۆكۈمىتىگە تەقدىم قىلىنغان «قاناس كۆلى مەنزىرىسى» ناملىق گىلەمدىمۇ، ئاۋمېننىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىدىن ئىبارەت چوڭ سىياسىي تارىخىي پاكىتنى خاتىرلەش مەقسەت قىلىنغان.

بۇ خىل گىلەملەر ئاساسەن كانارلىق، قىسمەنلىرى كانارىسىز توقۇلىدۇ. كانارا كۆلىمى كىچىكرەك بولىدۇ. ئىچ گۈل قىسمىغا ئاساسىي تېما بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولغان سەپلىمە گۈللەر چىقىرىلمايدۇ.

شەخسىي خاتىرە نۇسخا گىلەملەر شەخسلەرگە مۇناسىۋەتلىك تارىخىي پاكىتلارنى خاتىرلەش ئۈچۈن توقۇلىدىغان گىلەم بولۇپ، خوتەندە بىر مەزگىل تۇرغان، خىزمەت قىلغان ياكى ساياھەتكە كەلگەن كىشىلەرنىڭ ئۆز ھاياتىدىكى خوتەنگە مۇناسىۋەتلىك بولغان مۇشۇ خىل پاكىتنى خاتىرلەش مەقسىتىدە توقۇلىدۇ. بۇ خىل گىلەملەرنىڭ گۈل نەقىشلىرىگە قارىتا مۇقىم ئەندىزە يوق. شۇ كىشىلەر تەلەپ قىلغان نۇسخىدا توقۇلىدۇ. كۆپىنچە «خوتەن خاتىرىسى» دېگەن خەتلەر

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

نەقش قىلىنىدۇ.

خوتەنگە ساياھەتكە كېلىدىغان ئىچكى - تاشقى ساياھەتچىلەرنىڭ كۆپىنىشىگە ئەگىشىپ، ئۇلارنىڭ خاتىرە بۇيۇملىرىنى سېتىۋېلىش ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، ۋىلايەتلىك گىلەم كارخانىسى «خوتەن خاتىرىسى» ياكى «خوتەندە توقۇلدى» دېگەندەك خەتلەر نەقش قىلىنغان كىچىك خاتىرە گىلەملەرنى ئىشلەپچىقىرىپ بازارغا سالدى. بۇ خىل گىلەملەرگە كۆپىنچە تۆگە، تاۋۇزچى بوۋاي، مۇشۇكئېيىق قاتارلىق ئوبرازلار چىقىرىلىدۇ. بۇ خىل خاتىرە گىلەملەر ساياھەتچىلەر ياقتۇرىدىغان خاتىرە بۇيۇمى ھېسابلىنىدۇ. كانارا تۇزۇلۇشى يۇقىرىقىغا ئوخشاش بولىدۇ.

غازى نۇسخا

بۇ نۇسخا 1992 - يىلى بارلىققا كەلگەن بولۇپ، كانارىلىق توقۇلىدۇ. ئەڭ سىرتقى كانارا سىزىقىدىن زەيلىككە قارىتىلغان شەددە كىرپىك چىقىرىلىدۇ. كانارا يوللىرى بىر نەچچە قاتار بولۇپ، ئوتتۇرىدىكى بىرسى كەڭ يوللۇق، قالغانلىرى تار يوللۇق بولىدۇ. كەڭ يولى بادام كانارا بولۇپ، شاخ، يوپۇرماق، چېچەكلەردىن تۇزۇلىدۇ ۋە چېچەكلەر ئارىسىغا قارشى يۆنىلىشلىك بىر جۈپ بادام شەكلى چىقىرىلىدۇ. ئىچ گۈل قىسمىدا، تۆت بۇرجەككە گېئومېتىرىيىلىك قىيپال (بۇرجەك) گۈل نەقشى، گىلەم مەركىزىگە سەككىز ياپراق شەكىللىك قەندەل نەقشى چۈشىدۇ. قەندەلدە ئىككى قەۋەتكە بۆلۈنگەن 16 چىراغ شەكلى بولىدۇ. قەندەل شەكىللىك چوڭ ئايگۈلنىڭ تۆت تەرىپىگە بىردىن تۇتاش بەرگىلىك، قارشى يۆنىلىشلىك جۈپ ئانار، قوش يوپۇرماق، تۆت غۇنچە ۋە گىجەك شەكىللىرىدىن تۇزۇلگەن كىچىك ئايگۈل سىممېترىك ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئايگۈللەرنىڭ سىرتىدىكى بوشلۇقلار ھەر خىل سەپلىمە گۈللەر ئارقىلىق تولدۇرۇلغان.

غازى نۇسخا گىلەمنىڭ ئۈچ خىل روشەن ئالاھىدىلىكى بار: بىرىنچىدىن، سىرتقى كانارا سىزىقىدىن زەيلىككە قارىتىپ كىرپىك نەقش چىقىرىش ئۇيغۇرلارنىڭ گۈللۈك كىگىز، زەدىۋال نۇسخىلىرىدا كۆپ قوللىنىلىدىغان ئۇسۇل بولسىمۇ، گىلەم نەقشلىرىدە ھازىرغىچە قوللىنىلمىغان. غازى نۇسخا گىلەمدە بۇ بوشلۇق تولدۇرۇلغان بولۇپ، زەيلىككە كىرپىك نەقش چىقىرىلسا،

زەيلىك رېڭى بىلەن كانارا رېڭى ئوتتۇرىسىدىكى رەڭ پەرقى كىچىكلەيدۇ. رەڭ ماسلىقى تېخىمۇ تەبىئىي، يېقىملىق بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، دوپپا، شاتۇار، زەدبۇال نەقىشلىرىدە كۆپ قوللىنىلىدىغان بادامگۈل شەكلىنى ئۆزگەرتىپ قىلىپ، بەدىئىي پىششىقلاش ئارقىلىق بادامگۈل كانارا نەقشىنى لايىھىلەپ، گىلەم كانارلىرىنىڭ يېڭى بىر تۈرى بولغان بادامگۈل كانارا بارلىققا كەلتۈرۈلگەن؛ ئۇچىنچىدىن، ھازىرقى دەۋردىكى ئۆي تورۇس بېزەكچىلىك شەكىللىرى ۋە كۆزكەم قەندەل چىراغ شەكلى بەلگىلىك ئۆزگەرتىش ۋە بەدىئىي پىششىقلاش ئارقىلىق گىلەم گۈل نەقشىگە ئايلاندۇرۇلۇپ، بېزەكچىلىك - نەقشىگەرلىكنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرى ئارىسىدىكى ئۆز ئارا ئۆرنەك ئېلىش، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى نامايان قىلىپلا قالماي، يەنە گىلەم گۈل نەقىشلىرىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىدە دەۋر تۈسى گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

غازى نۇسخا گىلەمنىڭ گۈل نەقشلىرى يېڭىچە، شەكىللىرى نەپىس، رەڭلەرنىڭ ماسلاشتۇرۇلۇشى يېقىملىق، كۆرۈنۈشى كۆركەم بولۇپ ئىنتايىن خېرىدارلىق، بۇ نۇسخىنى مەشھۇر رەسسام غازى ئەمەت لايىھىلىگەن، خوتەن ۋىلايەتلىك گىلەم كارخانىسى ئىشلەپچىقارغان. بۇ كارخانىدىكى ئىشچىلار غازى ئەمەتنىڭ ئۇيغۇر گىلەمچىلىكىدىكى نۇسخا تۈرلىرى، بولۇپمۇ بەدىئىي سەنئەت تۈرىدىكى گىلەم نۇسخىلىرىنىڭ موللىششى، مۇكەممەللىششىگە سىڭدۈرگەن ئەجرى ۋە مول تۆھپىسىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بۇ خىل گىلەم نۇسخىسىغا «غازى نۇسخا گىلەم» دەپ نام قويغان.

ئىلھام نۇسخا

ئىلھام نۇسخا گىلەم 1993 - يىلى لايىھىلەپ ئىشلەپچىقىرىلغان بولۇپ، كانارلىق توقۇلىدۇ. كانارا نەقشلىرى ئومۇمەن ئۇچ يول بولۇپ، ئىككى چەت يوللىرى تاراق، ئوتتۇرا يول كەڭرەك ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە بادام كانارا نەقشلىرى چىقىرىلغان. بادام كانارا گۈللىرى بادام دوپپا تالاسنىڭ بەدىئىي پىششىقلانغان شەكلى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىرىلغان قارشى يۆنىلىشلىك قوش بادام شەكلىدىن تەركىب تاپىدۇ. بۇ گۈل گۈرۈپپىسى بادامگۈل دېيىلىدۇ. كانارا يولىدىكى قوشنا بولغان بادامگۈللەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا تولداما گۈل

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

شەكلى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئىككى تەرەپكە كېڭىيىدىغان بۇ شەكىللەر قوشۇلۇپ بادامگۈل كانارىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئىچ گۈل قىسمىنىڭ تۆت بۇرجىكىگە گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەردىن تۈزۈلگەن قەيپال گۈل، گۈلەم مەركىزگە گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەر ۋە ئالتە خىل گۈل - چېچەك ئىلىمېنتلىرىدىن تۈزۈلگەن مۇرەككەپ قۇرۇلمىلىق تەقرىبىي پەتنۇس شەكىللىك ئايگۈل، ئۇنىڭ ئىككى يېنىغا تۆتاش گەۋدە، قارشى يۆنىلىشلىك قۇببە شەكلى چۈشۈرۈلگەن. قۇببە گەۋدىسىگە پەنجىرە، ئانار، تولداما گۈل قاتارلىق گۈللەر نەقىشلەنگەن، ئايگۈل سىرتىدىكى بوشلۇقلار چاتما يۇلتۇزگۈل، تۆت پەرەگۈل قاتارلىق سەپلىمە گۈللەرنى سىممېترىك ئورۇنلاشتۇرۇپ نەقىشلەنگەن.

ئىلھام نۇسخا گىلەملەر ئىستېمالچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن بازىرى ئىتتىك مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ. ئىلھام نۇسخا گىلەم 1993-يىلى ۋىلايەتلىك گىلەم كارخانىسى لايىھىلەش بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى ئىلھام جۇمە تەرىپىدىن لايىھىلەنگەن بولغاچقا، «ئىلھام نۇسخا گىلەم» دەپ ئاتالغان.

شاھمات نۇسخا

شاھمات نۇسخا گىلەم شاھمات تاختىسىنىڭ بەت يۈزى ئۆرنەك قىلىنغان گىلەم نۇسخىسى بولۇپ، سايادەتچىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلىشىش ئۈچۈن 1990 - يىللاردا ۋىلايەتلىك گىلەم كارخانىسى لايىھىلەش بۆلۈمىدىكى خادىملار تەرىپىدىن لايىھىلەنگەن. بۇ خىل گىلەملەرگە نەقىش كانارا چېقىرىلماي، پەقەت ئاددىي سىزىق كانارا چېقىرىلىدۇ. ئىچ گۈل قىسمىغا خەلقئارا شاھمات، جۇڭگوچە شاھمات ۋە قورشاۋ شاھمات تاختىلىرىنىڭ كاتەكچە سىزىقلىرى ئۆز ئەينى چېقىرىلىدۇ. خەلقئارا شاھمات تاختىسى ئۆرنەك قىلىنغانلىرىنىڭ كاتەكچە رەڭلىرى قارا ۋە ئاق رەڭدە چېقىرىلىدۇ. قالغان ئىككى تۈرىنىڭ كاتەكچىلىرى تېك ۋە توغرا يۆنىلىشلىك رەڭلىك سىزىقلار بىلەن ئايرىلىدۇ. باشقا نەقىشلەر چېقىرىلمايدۇ.

شاھمات نۇسخا گىلەملەر سايادەتچىلەرنىڭ خاتىرە بۇيۇمى سېتىۋېلىش ئېھتىياجى كۆزدە تۇتۇپ لايىھىلەنگەن بولۇپ، ئادەتتە 0.5×0.5 مېتىر ئۆلچەمدە توقۇلىدۇ. شۇنداقلا ئۇنى يەكدۇئان (بىر كىشىلىك ساپا) چۈشەك گىلىمى قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

شاھمات نۇسخا گىلەملەردە تۆگە رەڭ، قايماقرەڭ، سېغىزرەڭ، ئاچ ھاۋارەڭ قاتارلىق سۇس رەڭلەر تەگلىك رەڭ قىلىنىدۇ. بۇ، خېلى بازار تاپقان گىلەم نۇسخىسى ھېسابلىنىدۇ.

كېپىنەك نۇسخا

كېپىنەك نۇسخا گىلەم ئۇچ قاتار كانارلىق توقۇلىدۇ. ئىككى چەت كانارىسى تىزما كېپىنەك شەكىللىرىدىن تۈزۈلگەن كېپىنەك كانارىدىن، ئوتتۇرا كانارىسى تىزما بەشپەرە گۈل كانارا نەقىشلىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئىچ گۈلى قىسمىنىڭ مەركىزىگە ئىككى خىل شەكىل ئۆزگىرىشلىك مودەنگۈل تىزمىسىدىن تۈزۈلگەن مودەن ئايگۈل نەقىش، ئۇنىڭ تۆت بۇرجەك تەرىپىگە بىرىدىن سىممېترىك جايلاشقان كېپىنەك شەكلى نەقىش قىلىنىدۇ.

بۇ نۇسخا، كېپىنەكلەر پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن گۈللۈك باغ مەنزىرىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. نەقىش ھاسىل قىلىدىغان رەڭ تۈرى ئاز بولۇش ۋە ئەترەڭ تەگلىك توقۇلۇش بۇ نۇسخىنىڭ تەسۋىرىي ئوبراز نۇسخا گىلەمدىن پەرقلىنىدىغان تۈپ پەرقى ھېسابلىنىدۇ.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان يەرلىك نۇسخىلاردىكى گىلەملەردىن باشقا، 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئېكسپورت ئېھتىياجىغا ئاساسەن، يۇقىرى دەرىجىلىك تاشقى سودا تارماقلىرى، ئىمپورت - ئېكسپورت تارماقلىرى تەمىنلەپ بەرگەن خەرىتە بويىچە توقۇلۇپ كېلىۋاتقان گىلەم نۇسخىلىرى 30 خىلدىن، بۇلارنىڭ تەگلىك رەڭ ئۆزگىرىشلىرى 120 خىلدىن ئاشىدۇ. بۇلار ئىچىدىن تۆت خىل نۇسخىدىكى گىلەم يەرلىك ئىستېمالچىلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشىپ، بازارلىق مەھسۇلاتقا ئايلىنىپ، يەرلىك گىلەم نۇسخىسى بولۇپ قالدى. بۇ گىلەملەرگە ھازىرغىچە مەخسۇس نام قويۇلمىغان بولۇپ، گىلەم كارخانىسىدىكى تېخنىكلار ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۇلارنى يېپ رېڭىنىڭ نومۇرىغا ئاساسەن 202 - نومۇرلۇق گىلەم، 222 - نومۇرلۇق گىلەم، 395 - نومۇرلۇق گىلەم، 546 - نومۇرلۇق گىلەم دېگەندەك لايىھە نامى بويىچە ئاتايدۇ. تاۋار نامىنى بىلمىگەن ئىستېمالچى ئامما بولسا ھەر كىم ئۆزى خالىغان نام ياكى «ئاۋۇ گىلەم» «ماۋۇ گىلەم» دېگەندەك مۇجمەل ناملار بىلەن ئاتاپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ تۆت خىل نۇسخىدىكى گىلەم كۆك، مەللە، ئەترەڭ تەگلىك توقۇلىدۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بۇ خىل گىلەملەرگە مۇڭاپىق تاۋار نامى بېكىتىش كۆز ئالدىمىزدا ئىزدىنىشكە تېگىشلىك خىزمەت ھېسابلىنىدۇ.

يەنە شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، خوتەن گىلەملىرىنىڭ نۇسخىلىرى، قېرىنداش نۇسخىلىرى، بالچۇق نۇسخىلىرى، رەڭ تۈرلىرى ھەققىدە ھازىرغىچە تەشكىللىك، ئومۇميۈزلۈك، چوڭقۇر تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلغىنى يوق. ئەمەلىيەتتە خەلق تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنىپ، تاۋار بازىرىغا سېلىنغان قېرىنداش ۋە بالچۇق نۇسخىلار تۈرى خېلى كۆپ. بۇ ماقالىدە ئاپتور قۇرىي يەتكەن دائىرىدە تەكشۈرگەن ئەھۋاللارغا ئاساسەن نۇسخا، رەڭ تۈرلىرى بايان قىلىندى.

خوتەن گىلەملىرىنىڭ يېقىنقى يىللاردا ئىجاد قىلىنغان «ئېزىز نۇسخا»، «ئاپتۇڭا نۇسخا» شۇنىڭدەك تېخى نامى بېكىتىلمىگەن بەزى يېڭى نۇسخىلىرىمۇ بار. بۇلار ئىستېمالچىلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنامدۇ، يوق، ئايرىم نۇسخا بولۇپ شەكىللىنەلەمدۇ، يوق؟ يەنە كۆزىتىشكە توغرا كېلىدۇ.

خوتەن گىلىمىنىڭ نەقىشچىلىكى

تۈرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ھەر خىل بۇيۇم، ئۆسكۈنە، ئەسلىھەلەرنى زىننەتلەش خاراكتېرىنى ئالغان بارلىق شەكىللەر نەقىش دېيىلىدۇ. نەقىشلەر تەكشى بەتلىك نەقىش، ئابىيوملۇق نەقىش، ياغاچ ئويما نەقىش دېگەن ئۇچ چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

بۇلارنىڭ ئىشلىتىلىدىغان ئورنى ۋە ھۈنەر - سەنئەت تېخنىكا ئۇسۇلى ئوخشىمايدۇ. ھەممىسىنىڭ ئۆزلىرىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ئارتۇقچىلىقلىرى بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ كۆپ ئىشلىتىلىدىغىنى تەكشى بەتلىك نەقىش شەكلى بولۇپ، تۈرمۇشتا ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ. مەسىلەن، گىلەم، ھەر خىل ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار، ئۆي - ئىمارەت، ئۆي جاھازىلىرى، كىيىم-كېچەك، ھەر خىل تاۋارلارنىڭ ماركىلىرى ۋە كىتاب - ژۇرنال... قاتارلىقلارنى زىننەتلەشكە ئىشلىتىلىدۇ. ئابىيوملۇق نەقىش ۋە ياغاچ ئويما نەقىشلەر تاش ئويمىچىلىق، پىل چىشى ئويمىچىلىقى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇلار بىناكارلىق، مەتبەئەچىلىك ۋە ھەر خىل فارفۇر ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرىنى